

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

KAPOSVÁRI EGYETEM

GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

Vállalatgazdasági és Szervezési Tanszék

A doktori iskola vezetője:

Dr. habil. SARUDI CSABA

A közgazdaságtudományok kandidátusa, egyetemi tanár

Témavezető:

Dr. SZÉLES GYULA

Az MTA doktora, Professor Emeritus

A TEJTERMELÉS KÖLTSÉG- ÉS JÖVEDELEMVISZONYAINAK REGIONÁLIS KÜLÖNBÖZŐSÉGE

Készítette:

OLSOVSZKY ÁRPÁD

Kaposvár

2008

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, CÉLKITŰZÉS

A tejtermelés költség- és jövedelem-számításával kapcsolatos témakörben már több tanulmány készült. Erről a szakirodalmi feldolgozásban részletesen is beszámolok.

Értekezésemben alapvetően új megközelítésben kívánom a témát kidolgozni. Abból indulok ki, hogy az Európai Unió regionális politikájának területfejlesztési térségei, egységei a tervezési – statisztikai régiók, amelyeket az EU egységes osztályozási rendszere (NUTS – rendszer) alapján jelöltek ki. Fontosságukat alátámasztja az is, hogy a rendszer által válnak meghatározóvá az unió strukturális alapjainak támogatásai. Az előzőek is indokolják, hogy a tejtermelés költség – jövedelem viszonyai elemzése terepeként a hét tervezési – statisztikai régiót választottam.

A vizsgálatom kiterjedt a hét régióban működő különböző gazdasági szervezetek tejtermelő ágazatainak ráfordításai és kibocsátásai naturáliákban és pénzbeni értékben 2001-2006., illetve 2004-2006. évek adatai alapján történő értékelésére.

A régiónkénti elemzés kiterjed:

- a hozamok vizsgálatára,
- a termelési érték változására,
- az árbevétel alakulására, ezen belül a tej értékesítési árára,
- a termelési költségeket befolyásoló tényezőkre, a költségek szerkezeti összetételére, (költségnemek szerint, továbbá állandó és változó költségek, munkabér és közterhei) a felhasznált takarmányok költségeire, így például saját termelésből és vásárlás útján történő fedezésre,
- a költséggazdálkodással kapcsolatos mutatók kialakítására, majd elemzésére, a költségszint vizsgálatára,

- a jövedelem és jövedelmezőség megállapítására, ehhez szükséges mutatószámok képzésére és ezek elemzésére (például ágazati eredmény, költségarányos ágazati eredmény)
- a gazdasági hatékonyság komplex mutatóinak értékelése – egy tehenre jutó fajlagos tejhozam és ágazati eredmény, költségszint és jövedelmezőségi ráta.

A gazdasági mutatók részletes vizsgálata alapján a gazdasági szervezetek (egyéni, társas és piacmeghatározó) régiónkénti összehasonlítása. A 2001-2006. évek adatai alapján a régiók rangsorának kialakítása a társas gazdaságok gazdasági hatékonysági mutatóinak alapján. A 2004-2006. években mindhárom gazdasági szervezet adatainak felhasználása segítségével a régiók rangsorának meghatározása.

Sajátos elemzési módszer adaptációja, amelyek segítségével speciális tájak, térségek gazdasági vizsgálata elvégezhető.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

A kutatási célkitűzésekből következően a hazai tejtermelés költség – jövedelem viszonyainak vizsgálatát a területiségre differenciálva végeztem el. E munkámban az Európai Unió regionális politikáját szem előtt tartva a tervezési – statisztikai régiót, mint a területfejlesztés térségi egységeit választottam elemzéseim terepeként, amelyeket az EU egységes osztályozási rendszere, NUTS (Nomenclature des Unites Territoriales Statistiques) alapján jelöltek ki. Fontosságukat jellemzi, hogy e rendszer által válnak meghatározóvá az Unió strukturális alapjainak támogatásai. A magyarországi területfejlesztési régiók a rendszerben a NUTS 2. szintet jelentik (NUTS 1. a három nagyrégió, NUTS 3. a 19 megye és Budapest).

Magyarországon első alkalommal a ma hatályos tervezési statisztikában régióbeosztást 1998-ban az Országos Területfejlesztési Koncepcióról szóló 35/1998/III.20/ Országgyűlési határozat II. fejezetének 5.2. pontja alapján került elvégzésre. A hét régió tervezési statisztikai régió az Európai Unió ötfokozatú területbeosztása második szintjének a NUTS 2-nek szerepét is hivatott betölteni, törvényi megerősítést kapott.

A hét régió elnevezése és földrajzi területe a következő:

- Nyugat-Dunántúl: Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala megye
- Közép-Dunántúl: Fejér, Komárom-Esztergom, Veszprém megye
- Dél-Dunántúl: Baranya, Somogy, Tolna megye
- Közép-Magyarország: Budapest és Pest megye
- Észak-Magyarország: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád megye
- Észak-Alföld: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
- Dél-Alföld: Bács-Kiskun, Békés, Csongrád megye

A hivatkozott országgyűlési határozat megjelenése után a Központi Statisztikai Hivatal még 1998-ban megjelentette „Magyarország régiói” című kiadványsorozatát, amelynek hét kötete egy-egy tervezési-statisztikai régió részletes elemzését adja, nyolcadik kötete pedig az egész országot áttekintve foglalja össze a régiók legfontosabb adatait és jellemzőit. A hivatkozott kiadványok alapvetően a regionális fejlesztési tanácsoknak, a programkészítő tervezőknek, a területfejlesztéssel foglalkozó államigazgatási szervek számára nyújtottak információkat, így részletes az üzemgazdasági kutatásokhoz nélkülözhetetlen gazdasági szervezetenkénti és ezen belül ágazati mélységű adatokat nem tartalmaztak.

Az állattenyésztés, közelebbről a tejtermelés költség- és jövedelemviszonyainak vizsgálata, illetve ehhez szükséges adatgyűjtés és feldolgozás több évtizedes múltra tekint vissza hazánkban. Különösen felerősödött azonban az EU csatlakozás illetve az azt megelőző felkészülési időszakban, amelyek határozottan előtérbe helyezték ágazati szinten is a gazdasági tisztánlátás igényét.

Magyarországon az EU csatlakozásra történő felkészülés jegyében 1996-tól kezdődött el a Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózat (angol FADN – Farm Accountancy Data Network) rendszerével kompatibilis hálózat kiépítése, amely német mintára, a tesztüzemi rendszer elnevezést kapta. A fokozatosan kiépülő üzemgazdasági hálózat teljes körű területi lefedettsége 2001. évre valósult meg, így elemzéseim is 2001. évtől kezdődtek.

A gazdaságok besorolásánál három fő szempontot érvényesítettem: üzemméret, cégjogi forma és a területi elhelyezés.

A méret tekintetében az EU tagországokban használatos – az ökonómiai méretet kifejező ún. Európai Méretegység (EUME) szerint történt a kiválasztás. Itt a magyarországi üzem és termelési méretet figyelembe véve a 2 méretegységet meghaladó vállalkozások kerültek be a tesztüzemi rendszerbe, és

ez 2006-ban több mint 90 ezer mezőgazdasági vállalkozást reprezentál, amelyek értékét tekintve a termelés közel 85%-át adják (*Béládi-Kertész, 2007*).

A cégjogi forma alapján két csoportot különít el a tesztüzemi rendszer, amelyet elemző munkámban magam is követtem, az egyik az egyéni gazdaságok, a másik a társas vállalkozások köre. Az egyéni gazdaságok csoportjába tartoznak az őstermelők, az egyéni gazdálkodók, és az összevont gazdaságok. Ez utóbbinak az tekinthető, amely több őstermelőből, egyéni gazdaságból áll, de a gyakorlatban közös irányítás alatt működik, úgy, mint egy önálló, egységes vezetéssel rendelkező vállalkozás. Minden egyéb gazdasági forma a társas gazdasági körbe került besorolásra.

Az előzőekben ismertetett cégjogi besorolás mellett 2004-től kezdődően bevezetésre került a piacmeghatározó gazdaságok csoportja, amelyek feltételei (például eszközállomány, állatállomány mérete, humán erőforrás) potenciálisan lehetővé teszik életképes, versenyképes működésüket.

A társas gazdaságok adatait 2001-2006. évekre, az egyéni és a piacmeghatározókékat, mivel csak ez időtől álltak rendelkezésemre, 2004-2006. évekre vonatkozóan dolgoztam fel.

A területi elhelyezés tekintetében a hét tervezési statisztikai régióra építettem a tejtermelés költség - jövedelem-viszonyainak vizsgálatát. Az értékelésbe vont gazdaságcsoportokra és régiókra jellemző ágazati méret megítélésére alkalmas adatokat ismertetek a **1. táblázatban**.

1. táblázat

A tejtermelő ágazat mérete gazdaságcsoportok szerint 2004-2006. években, tehén/gazdaság

Régió	Egyéni			Társas			Piacmeghatározó		
	2004.	2005.	2006.	2004.	2005.	2006.	2004.	2005.	2006.
Nyugat-Dunántúl	13	12	15	222	265	309	236	297	228
Közép-Dunántúl	6	25	14	374	504	419	374	386	392
Dél-Dunántúl	21	23	20	535	818	509	455	632	460
Közép-Magyarország	8	5	8	232	218	330	351	278	291
Észak-Magyarország	5	6	6	246	302	336	193	211	391
Észak-Alföld	9	8	16	204	213	275	267	244	252
Dél-Alföld	5	8	8	191	310	660	86	632	654
Átlag	8	8	11	266	345	390	282	350	337

Forrás: AKI 2007. saját szerkesztés

Az Agrárgazdasági Kutató Intézet tesztüzemi rendszerében begyűjtött primer adatokat regionális tagolásnak megfelelően rendeztem, alapvetően az üzemgazdasági kutatómunkában általánosan alkalmazott, részletes ágazati szintű elemzések elvégzésére használható mutatószámok kialakítása érdekében. Legáltalánosabb vetítési alapnak tekintettem az időszakban bennálló átlagos állományi tehénlétszámot, amely mint reprodukciós alapegység a tejtermelés biológiai bázisa. A mutatószámok képzése során kiemelt figyelmet fordítottam mind a naturáliákban mérhető teljesítményekre (fajlagos hozam, szaporulati jellemzők) mind a ráfordítások és a kibocsátások pénzben történő értékelésére. E mutatók elemzésénél összehasonlítható módszert követtem, amelynek során az időszak évei és a gazdaságcsoportok egyaránt szerepeltek.

A kibocsátások pénzértékének megállapítása során két fő mutatót külön is elemeztem. Az egyik a termelési érték, amely az ágazat által előállított fő- és ikertermékek mennyisége és a realizált vagy elérhető értékesítési átlagár

szorzata, kiegészítve a közvetlen támogatások összegével, továbbá az ágazat egyéb bevételeivel. A második az ágazat összes árbevétele, amely az értékesített fő- és melléktermékek után kapott nettó árbevételt és ezt módosító tételeket, a mennyiségi és minőségi felárat.

A tejtermelés ágazati sajátosságaiból következően az elemzésem során súlyponti kérdésként kezeltem a termelési költségeket, ezen belül a takarmányok saját termeléséből és vásárlás útján történő biztosításával összefüggő ráfordítások pénzértékének megállapítását, valamint ezt befolyásoló tényezőket. E költségeket elemeztem szerkezeti összetételük, a termelés terjedelmével való kapcsolatok szerint, de viszonyítottam a termelési értékhez is. Kiemelt elemzési szempontnak tekintetem az önköltség alakulását befolyásoló tényezők feltárását. Az önköltség mutatójának részletes értékelését azért minősítem súlypontként, mert a gazdaságosság megítélése alapvető mércéjének tekintem. Ugyanis itt kerül összevetésre a termékegység előállítására érdekében felhasznált eleven és holtmunka mennyisége, tehát megítélhető a ráfordítások produktivitása.

Az ágazati jövedelem és jövedelmezőség vizsgálatához egész mutatószám-rendszert alakítottam ki, amelyben az ágazati eredményt különböző alapokra vetítettem, továbbá viszonyításban használt tényezőkkel (termelési költség például) szembesítettem. Az ágazati eredmény a tejtermelő ágazat fontos szintetikus mutatója, mivel ebben megjelenik a termelési érték és a termelési költség különbözete, az ágazat jövedelem helyzetének kialakulását befolyásoló valamennyi bevételi és kiadási tétel. Az ágazati eredmény tehát minden esetben a termelési érték és a termelési költség különbözeteként számítva pozitív előjelű a jövedelem tömegéről, negatív előjellel viszont a veszteségről beszélünk. A jövedelem tömegének különböző viszonyítása (átlagtehén, árbevétel, termelési költség stb.) a jövedelmezőségi mutatók vizsgálatára ad lehetőséget, amelyeket értekezésemben alkalmaztam is.

A kutatási célkitűzéshez kapcsolódóan a tejtermelés gazdasági hatékonyságának mérésére négy mutatószámot összevonva igyekeztem a vizsgálatba vont régiók között egy rangsort kialakítani, külön gazdaságcsoportonként. A hatékonysági értékelés során alkalmazott mutatószámok a következők:

- fajlagos tejhozam, l/tehén
- egy átlagtehenre vetített ágazati eredmény, Ft/tehén
- költségszint, %
- költségarányos ágazati eredmény, %

Ezen mutatók segítségével a társas gazdaságok tekintetében 2001-2006. évekre, az egyéni és a piacmeghatározó gazdaságokra 2004-2006. évekre jellemzően a régiók számának megfelelően 1-től 7-ig rangsoroltam a térségeket, úgy, hogy a legjobbnak mindig az 1-gyel kezdődött tekintem. Ezek összegét átlagokra, a vizsgálat hat éves illetve három éves időszakát figyelembe véve kialakítottam az úgynevezett kumulált értéket, amely a négy hatékonysági mutató átlagából adódik. A számítás menete az értekezés 25. mellékletben részletesen tanulmányozható.

3. EREDMÉNYEK

3.1. A jövedelem és jövedelmezőség vizsgálata

Az üzemgazdasági kalkulációkban a jövedelem tömegét az ágazati termelési érték és az összes termelési költség különbözete alapján számított ágazati eredmény mutatójában fejezik ki. Ezt egy olyan, a tejtermelés szintetikus mérőszámának tekintjük, amelyben megjelenik egyfelől az ágazat teljesítményének pénzben kifejezett értéke, másfelől ennek érdekében vállalt gazdasági áldozat pénzértéke. Az ilyen módon számított ágazati teljesítmény, az ágazati eredmény tömege vetíthető leginkább a termelés alapegységére az időszakra jellemző egy átlagtehenre. Természetesen az ilyen jellegű kalkulációban más vetítési alapot is lehet alkalmazni, így például a szakirodalomban ismert szarvasmarha-számosállatra vagy nagyállat-egységre történő vonatkoztatás. Megítélésem szerint azonban az egy tehenre vetített ágazati eredmény alapján megbízható módon vizsgálható a tejtermelő ágazat teljesítménye. Ezen mutató mellett szükségesnek vélem az árbevétel segítségével számított árbevétel–arányos, valamint a költségarányos jövedelmezőséget is kimutatni és ezeket külön is az egy átlagtehenre vetített ágazati eredmény változását 2001-2006. évekre jellemzően a társas gazdaságok tekintetében a **2. táblázaton**, míg 2004-2006. évek vonatkozásában az egyéni és a piacmeghatározó gazdaságokat illetően a **3. táblázaton** ismertetem.

2. táblázat**Egy tehenre jutó ágazati eredmény a társas gazdaságokban 2001-2006. években, Ft/átlagtehen**

<i>Régió</i>	<i>2001.</i>	<i>2002.</i>	<i>2003.</i>	<i>2004.</i>	<i>2005.</i>	<i>2006.</i>
Nyugat-Dunántúl	53.752	73.708	50.968	50.463	80.050	110.424
Közép-Dunántúl	107.118	135.223	67.979	54.405	149.496	148.764
Dél-Dunántúl	61.539	164.215	80.256	46.400	39.960	78.933
Közép-Magyarország	130.117	36.776	72.420	2.067	188.519	230.041
Észak-Magyarország	60.595	110.310	50.728	1.164	45.805	230.322
Észak-Alföld	146.652	99.947	57.326	56.701	186.168	243.999
Dél-Alföld	62.200	126.959	67.159	71.332	82.655	82.714
Átlag	103.916	112.997	66.254	43.609	93.486	143.123

Forrás: AKI 2007. saját számítás

3. táblázat**Egy tehenre jutó ágazati eredmény az egyéni és a piacmeghatározó gazdaságokban 2004- 2006. években, Ft/átlagtehen**

<i>Régió</i>	<i>2004.</i>		<i>2005.</i>		<i>2006.</i>	
	<i>Egyéni</i>	<i>Piaci</i>	<i>Egyéni</i>	<i>Piaci</i>	<i>Egyéni</i>	<i>Piaci</i>
Nyugat-Dunántúl	123.915	54.242	133.671	79.293	79.452	109.387
Közép-Dunántúl	132.755	54.405	137.910	164.148	218.589	126.677
Dél-Dunántúl	74.207	46.210	95.346	41.415	151.955	78.960
Közép-Magyarország	71.109	18.711	190.693	196.764	233.281	226.724
Észak-Magyarország	83.743	1.797	38.273	42.907	117.328	226.442
Észak-Alföld	96.065	62.242	107.640	135.392	129.088	222.442
Dél-Alföld	78.107	33.349	33.783	101.643	90.889	108.516
Átlag	91.505	42.399	110.561	88.932	135.283	141.727

Forrás: AKI 2007. saját számítás

A társas gazdaságok fajlagos ágazati eredmény-mutatója rendkívül nagy ingadozások mellett változik, mivel 1.164 Ft és 243.000 Ft a két szélsőérték a vizsgált régióban. Az átlagokat elemezve megállapítható, hogy a legkisebbnek talált 2004. évi ágazati eredménymutató kialakulásában két régió az első

szélsőértékhez közel esők számai (Közép-, és Észak-Magyarországi régiók) meghatározó szerepet képviselnek. Ezt a megállapítást egyébként a költségszint mutató is alátámasztja, mivel a vizsgált időszak évei közül éppen 2004. évben volt a legnagyobb, 91%, ezen belül kiemelhető a Közép-, és Észak-Magyarország a felső szélsőértékkel majd megegyező 99,6% és 99,7% mutatója. Sajátos következtetésre ad alapot az ágazati eredmény és a fajlagos tejhozam, valamint a költségszint mutatóinak elemzése. A vizsgált időszakban 2004. évben a fajlagos tejhozam az időszakon belül a harmadik legnagyobb volt (6.552 l) ebben az inkriminált térségben az átlaghoz közeli (6.553 l illetve 6.048 l), azonban az ágazati eredmény kialakulásában nem a hozam, hanem a termelési költség a meghatározó. Az elemzésben érdemes az árbevétel tömegét és a tejértékesítési átlagárát is figyelembe venni. Az árbevétel tömege az időszakban nem a legkisebb volt, a két régióban is sajátos (Közép-Magyarországon 470.493 Ft az átlag fölött, míg Észak-Magyarországon 370.745 Ft az átlag alatt). A tejértékesítési ára ugyan a legkisebb az időszakban, de alig marad el például a 2006. évtől, ahol is az egy tehénre jutó ágazati eredmény a 2004. évinek több mint háromszorosa. Az említettek mellett még arra feltétlen fel kell figyelni, hogy a vizsgált időszak minden évében az átlagot meghaladó az egy tehénre vetített ágazati eredménymutató a Közép-Dunántúli régióban, amely a költségszint alapján prognosztizálható is.

A gazdaságcsoportok közötti elemzés alapján két évben is az egyéni gazdaságokban a legnagyobb az ágazati eredmény fajlagos mutatója, csupán 2006. évben haladják meg a társas és piacmeghatározó gazdaságok mutatóit. Ebben a gazdaságcsoportban viszont az ágazati méret jóval kisebb (8-8-11 tehén), **(1. táblázat)**, a másik két gazdaságcsoporténál. Az is figyelmet érdemel, hogy a piacmeghatározó gazdaságok csoportja a fajlagos ágazati eredménymutató tekintetében rendkívül nagy ingást mutat, mivel - 18.711 Ft és 226.724 Ft között változik és éppen a Közép-Magyarországi régióban -, de

hasonló az Észak-Magyarországi régió 1.797 Ft és 226.442 Ft szélsőértékek közötti ingadozása.

Az ágazati eredmény tömegének elemzése mellett az üzemgazdasági kutatások során gyakran alkalmazzák a jövedelemnek különböző viszonyításban történő vizsgálatát. Ilyennek tekinthető az árbevételhez valamint az összes termelési költséghez való szembesítés, így kifejezhetjük az árbevétel-, továbbá a költségarányos jövedelmezőséget. Az árbevétel-arányos jövedelmezőségre utaló adatokat a társas gazdaságokra jellemzően a **4. táblázaton**, míg az egyéni és a piacmeghatározó gazdaságok tekintetében az **5. táblázaton** ismertetem.

4. táblázat

Az árbevétel-arányos ágazati eredmény a társas gazdaságokban 2001-2006. években, %

<i>Régió</i>	<i>2001.</i>	<i>2002.</i>	<i>2003.</i>	<i>2004.</i>	<i>2005.</i>	<i>2006.</i>
Nyugat-Dunántúl	11,7	14,8	12,5	11,7	17,5	23,4
Közép-Dunántúl	21,6	27,5	13,9	12,3	30,1	33,5
Dél-Dunántúl	14,1	34,1	15,4	9,6	8,8	16,9
Közép-Magyarország	26,9	8,4	14,5	0,4	37,3	47,4
Észak-Magyarország	11,4	30,5	11,1	0,3	11,8	45,2
Észak-Alföld	37,5	21,1	11,1	13,1	35,9	45,6
Dél-Alföld	14,9	25,9	13,7	14,8	15,3	16,4
Átlag	23,6	24,1	13,4	9,7	19,4	29,8

Forrás: AKI 2007. saját számítás

5. táblázat

Az árbevétel-arányos ágazati eredmény az egyéni és a piacmeghatározó gazdaságokban 2004-2006. években, %

Régió	2004.		2005.		2006.	
	Egyéni	Piaci	Egyéni	Piaci	Egyéni	Piaci
Nyugat-Dunántúl	39,2	12,7	40,8	17,4	29,6	24,9
Közép-Dunántúl	36,3	12,3	31,8	36,9	63,4	30,3
Dél-Dunántúl	23,6	9,6	29,8	9,2	40,7	17
Közép-Magyarország	23,5	-4,2	53,1	38,6	87,2	47,1
Észak-Magyarország	25,7	0,5	3,8	11,5	32,9	45,4
Észak-Alföld	30,1	14,7	30,2	28,3	36,8	43,3
Dél-Alföld	32,6	9,1	13	19	34,1	21,5
Átlag	29,7	9,7	27,9	19,1	44,7	30,2

Forrás: AKI 2007. saját számítás

A társas-gazdaságokban 2001-2006. években az árbevétel-arányos üzemi eredmény mutatója 0,3% és 47% között ingadozik, a legkisebb az arány 2004. évben. E mutató ilyen módon történő alakulása, tendenciáját tekintve követi a tej értékesítési árát, az árbevétel tömegét és az egy tehenre vetített ágazati eredmény alakulását. Az árbevétel-arányos mutató a Közép-Dunántúli régióban egy évtől (2001.) eltekintve minden évben az átlag fölött található, de kiegyenlítettnek minősíthető a Nyugat-Dunántúli régióban is.

Az árbevétel-arányos üzemi eredmény az egyéni gazdaságok csoportjában növekedik, (bár 2005.-ben kissé visszaesik) és az időszak végére a legmagasabb arányt éri el, amely a társas gazdaságok adatait is jóval meghaladja. A két szélsőérték az egyéni gazdaságokban 3,8% és 87,2% között változik, a piacmeghatározó gazdaságokban az ingás még nagyobb, mivel -4,2% és 47,1% közötti. A két szélsőérték minimuma és maximuma egyaránt Közép- és Észak-Magyarországon található. Ebben a gazdaságcsoportban a vizsgált 2004-2006. években évről - évre növekszik az árbevétel-arányos ágazati eredmény és ebben az időszakban maximumnak tekinthető 30,2%-ot éri el,

amely még a társas gazdaságok tekintetében a 2001-2006. évek között is a legnagyobb.

A jövedelmezőség megítélésében legáltalánosabban használt mutatónak, az üzemgazdasági szakirodalomban leginkább alkalmazottnak megfelelően, a költségarányos ágazati eredményt tekintem. Az előzőekben megismert elemzési gyakorlatot követve e mutatót mind a társas, mind az egyéni és a piacmeghatározó gazdaságok tekintetében kiszámítottam, amelynek eredménye az **6. táblázaton**, valamint az **7. táblázaton** látható.

6. táblázat

A költségarányos ágazati eredmény a társas gazdaságokban 2001-2006. években, %

<i>Régió</i>	<i>2001.</i>	<i>2002.</i>	<i>2003.</i>	<i>2004.</i>	<i>2005.</i>	<i>2006.</i>
Nyugat-Dunántúl	14,4	17,6	13,4	12,2	18,1	25,4
Közép-Dunántúl	24	25,9	14,3	12,4	38,3	40,6
Dél-Dunántúl	15,2	1,1	16,1	9,3	8,2	15,9
Közép-Magyarország	32,3	8,5	15,9	0,4	49,5	74,7
Észak-Magyarország	18,1	27	11,5	0,3	10,9	62,5
Észak-Alföld	33,7	22,1	12,5	14,5	49,1	63
Dél-Alföld	14,3	29,1	14,4	16,2	15,3	16,1
Átlag	25,2	24,9	14,3	9,7	20,4	33,7

Forrás: AKI 2007. saját számítás

A költségarányos ágazati eredmény az egyéni és a piacmeghatározó gazdaságokban 2004–2006. években, %

<i>Régió</i>	2004.		2005.		2006.	
	<i>Egyéni</i>	<i>Piaci</i>	<i>Egyéni</i>	<i>Piaci</i>	<i>Egyéni</i>	<i>Piaci</i>
Nyugat-Dunántúl	50,9	13,3	48,9	17,9	32,3	26,4
Közép-Dunántúl	43,4	12,4	37,6	48,3	96,8	35,6
Dél-Dunántúl	26,4	9,3	35,3	8,6	54,2	16
Közép-Magyarország	24	-3,6	70,2	52,4	81,4	73,6
Észak-Magyarország	34,5	0,4	14,7	10,7	41,6	62,8
Észak-Alföld	37,9	16,5	38,6	35,6	47,5	58,3
Dél-Alföld	36,1	9,1	12,1	19,4	38,6	22,6
Átlag	35,9	9,7	40,2	19,9	54,2	34,5

Forrás: AKI 2007. saját számítás

A költségarányos ágazati eredmény a társas gazdaságokban 2001-2006. évek időszakában sajátos módon alakul. A régiók átlaga a költségszinttel megegyező tendenciát mutat. 2001. évtől kezdődően folyamatosan évről – évre csökken, 2004. évben éri el a mélypontot, majd ezt követő növekedés után 2006. évben éri el a maximumot. A két szélsőérték 0,3% és 74,7% között változik.

Figyelmet érdemel, hogy a költségarányos ágazati eredmény az egyéni gazdaságokban minden évben a legnagyobb, tendenciáját tekintve növekvő, követi a költségszint mutatónál tapasztalt változást. A két szélsőérték 12,1% és 96,8%. A piacmeghatározó gazdaságokban az ingás ugyancsak szembetűnő, mivel a szélsőértékek -3,6% és 73,6%.

3.2. A gazdasági hatékonyság értékelése

Az előző fejezetekben elvégzett elemzéseim alapján kialakított mutatószámokra építve, mintegy értékelésem szintéziseként megkísérlem a

gazdasági hatékonyság objektív megítélésére alkalmas megoldás kialakítását.

Ennek érdekében a következő négy mutatót további értékelésbe vontam:

- fajlagos tejhozam, l/tehén
- egy átlagtehenre vetített ágazati eredmény, Ft/tehén
- költségszint, %
- költségarányos ágazati eredmény, %

Az előzőekben felsorolt mutatók felhasználásával a társas gazdaságok esetében 2001-2006, évekre (6 év) az egyéni- és piacmeghatározók tekintetében 2004-2006. időszakára (3 év) meghatároztam a régiók rangsorát.

A társas gazdaságok rangsora:

Fajlagos tejhozam alapján:

1.	Dél-Alföld	3,2
2.	Közép-Dunántúl	3,3
3–4.	Észak-Magyarország	3,5
	Észak-Alföld	3,5
5–6.	Dél-Dunántúl	4,3
	Közép-Magyarország	4,3
7.	Nyugat-Dunántúl	5,5

Egy tehenre jutó ágazati eredmény alapján:

1.	Észak-Alföld	2,7
2.	Közép-Dunántúl	3,0
3.	Közép-Magyarország	3,5
4–5.	Dél-Dunántúl	4,0
	Dél-Alföld	4,0
6.	Észak-Magyarország	5,3
7.	Nyugat-Dunántúl	5,5

A költség szint alapján:

1.	Észak-Alföld	2,8
2.	Közép-Magyarország	3,2
3.	Közép-Dunántúl	3,5
4.	Dél-Alföld	4,0
5.	Dél-Dunántúl	4,3
6.	Észak-Magyarország	4,8
7.	Nyugat-Dunántúl	5,3

A költség arányos ágazati eredmény alapján:

1.	Észak-Alföld	3,0
2.	Közép-Magyarország	3,3
3.	Közép-Dunántúl	3,5
4.	Dél-Alföld	4,0
5.	Dél-Dunántúl	4,3
6.	Észak-Magyarország	4,8
7.	Nyugat-Dunántúl	5,0

A négy hatékonysági mutatóból képzett kumulatív értékszám alapján:

1.	Észak-Alföld	3,0
2.	Közép-Dunántúl	3,3
3.	Közép-Magyarország	3,6
4.	Dél-Alföld	3,8
5.	Dél-Dunántúl	4,2
6.	Észak-Magyarország	4,6
7.	Nyugat-Dunántúl	5,3

Az egyéni gazdaságok rangsora 2004- 2006 évek:

Fajlagos tejhozam alapján:

1-2.	Közép-Dunántúl	2,3
	Közép-Magyarország	2,3
3.	Észak-Alföld	2,6
4.	Dél-Dunántúl	3,3
5.	Észak-Magyarország	5,3
6.	Dél-Alföld	5,7
7.	Nyugat-Dunántúl	6,3

Egy tehénre jutó ágazati eredmény alapján:

1.	Közép-Dunántúl	1,7
2.	Közép-Magyarország	3,0
3.	Észak-Alföld	3,7
4.	Nyugat-Dunántúl	4,0
5.	Dél-Dunántúl	4,6
6.	Észak-Magyarország	5,0
7.	Dél-Alföld	6,0

Költségszint alapján:

1.	Közép-Dunántúl	2,3
2-3-4.	Nyugat-Dunántúl	3,3
	Közép-Magyarország	3,3
	Észak-Alföld	3,3
5.	Dél-Dunántúl	4,7
6.	Észak-Magyarország	5,3
7.	Dél-Alföld	5,6

Költségarányos ágazati eredmény alapján:

1.	Közép-Dunántúl	2,3
2.	Nyugat-Dunántúl	3,3
3.	Közép-Magyarország	3,7
4.	Észak-Alföld	4,0
5.	Észak-Magyarország	4,3
6.	Dél-Dunántúl	4,7
7.	Dél-Alföld	5,3

A négy hatékonysági mutatóból képzett kumulatív értékszám alapján:

1.	Közép-Dunántúl	2,1
2.	Közép-Magyarország	3,1
3.	Észak-Alföld	3,4
4.	Nyugat-Dunántúl	4,2
5.	Dél-Dunántúl	4,3
6.	Észak-Magyarország	4,9
7.	Dél-Alföld	5,7

Figyelmet érdemel az, hogy mind a négy választott hatékonysági mutató alapján az egyéni gazdaságok tekintetében a Közép-Dunántúl került az első helyre, így az előzőekből következően alakította a kumulatív értékszámot is.

A piacmeghatározó gazdaságok rangsora (2004- 2006. évek)

Fajlagos tejhozam alapján:

1.	Dél-Dunántúl	2,3
2.	Közép-Magyarország	3,7
3.	Dél-Alföld	4,0
4–5–6.	Nyugat-Dunántúl	4,3
	Észak-Magyarország	4,3
	Észak-Alföld	4,3
7.	Közép-Dunántúl	5,0

Egy tehénre jutó ágazati eredmény alapján:

1.	Közép-Dunántúl	2,6
2.	Közép-Magyarország	3,0
3.	Észak-Alföld	3,3
4.	Nyugat-Dunántúl	4,3
5.	Észak-Magyarország	4,7
6.	Dél-Alföld	5,0
7.	Dél-Dunántúl	6,0

Költségszint alapján:

1.	Észak-Alföld	2,3
2–3.	Közép-Dunántúl	3,0
	Közép-Magyarország	3,0
4.	Nyugat-Dunántúl	4,0
5.	Észak-Magyarország	4,6
6.	Dél-Alföld	5,0
7.	Dél-Dunántúl	6,0

Költségarányos ágazati eredmény alapján:

1.	Észak-Alföld	2,0
2–3.	Közép-Dunántúl	3,0
	Közép-Magyarország	3,0
4.	Nyugat-Dunántúl	4,0
5.	Észak-Magyarország	4,3
6.	Dél-Alföld	5,0
7.	Dél-Dunántúl	6,0

A négy hatékonysági mutatóból képzett kumulatív értékszám alapján:

1.	Észak-Alföld	3,0
2.	Közép-Magyarország	3,2
3.	Közép-Dunántúl	3,4
4.	Nyugat-Dunántúl	4,2
5.	Észak-Magyarország	4,5
6.	Dél-Alföld	4,8
7.	Dél-Dunántúl	5,1

A piacmeghatározó gazdaságok kumulatív értékszama tekintetében az első három helyezett megegyezik a társas gazdaságokénál tapasztaltakkal, Észak-Magyarország mindkét összevetésben a 6. helyen található, az utolsónak találtam a nyugat-, valamint a dél-dunántúli régiókat.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A hét tervezési- statisztikai régió, egyéni-, társas- és piacmeghatározó gazdaságaiban a tejtermelés költség- és jövedelemviszonyainak vizsgálata az üzemgazdasági elemző munka során általánosan alkalmazott input – output analízis mellett kiegészült a gazdasági hatékonyság mérésére alkalmas komplex mutatószámok képzésén alapuló értékeléssel. Ilyen, a gazdasági hatékonyság megítélésére alkalmas mutatószámok a következők:

- fajlagos tejhozam, l/tehén
- egy átlagtehenre vetített ágazati eredmény, Ft/tehén
- költségszint, %
- költségarányos ágazati eredmény, %

A társas gazdaságokban a felsorolt négy mutatónál háromban, így az egy tehenre vetített ágazati eredmény, a költségszint, valamint a költségarányos ágazati eredmény tekintetében az Észak-Alföld régió érte el a legjobb helyezést, ezzel együtt a kumulatív értékszáma is a legkedvezőbb. Ez figyelmet érdemel azért is, mert a fajlagos tejhozam tekintetében a harmadik – negyedik pozíciót foglalja el, viszont a költségszint és a költségarányos ágazati eredmény alapján előnye szinte meghatározónak tekinthető. Az előzőekből is következik a javaslat, amely szerint a jövedelmezőség és hatékonyság növelésében nem a hozamok minden áron történő fokozására kell törekedni, hanem a termelési költségekkel való racionális gazdálkodást kell megvalósítani.

A tejtermelés szempontjából kedvező agroökológiai és egyéb feltételekkel (csapadék mennyisége és eloszlása, talajadottságok, tradíciók, munkakultúra, stb.) jellemezhető dunántúli régiók nem töltenek be domináns pozíciót. Bár a Közép-Dunántúl régió tejtermelő társas gazdaságai a gazdasági hatékonyság mutatói közül a fajlagos tejhozam, és az ágazati eredmény alapján a második, a költségszint és a költségarányos ágazati eredményt alapul véve a harmadik legjobb helyezést érte el, így a kumulált hatékonyság szerint is a

második legjobb. Szembetűnő viszont a Nyugat-Dunántúl régió minden mutató szerinti értékelésében a legrosszabb helyezése. Valamivel kedvezőbb csak a Dél-Dunántúl régió társas gazdasági tejtermelésének gazdasági hatékonysági megítélése, így mind a négy, mind a kumulatív értékszám szerint az átlag alatt helyezkedik el.

A Dél-Alföld régióban működő társas gazdaságok a fajlagos tejhozam alapján elért vezető pozíciókat nem tudták megtartani, mivel a másik három mutató szerint csak közepes pozíciót bizonyítottak, így a kumulált értékszám alapján is ez jellemző a régióra. Az egyéni gazdaságok tejtermelését vizsgálva egyértelműen kiemelkedik a Közép-Dunántúl, minden vizsgált értékelés alapján legjobb pozíciója, amely különösen az ágazati eredmény tekintetében meghatározó. Jobb a dunántúli régiók helyzete is, amely arra utal, hogy a kistársaságok jobban építenek az ökológiai adottságokból következő előnyökre, így a feltétlen takarmányok (gyepek, szántóföldi tömegtakarmányok) szélesebb körű, főleg saját termelésből történő biztosítására. Az előzőek mellett minden mutató, így a kumulatív értékszám alapján is a legkedvezőbb megítélését mutatja.

A piacmeghatározó gazdaságok tejtermelése, valamint a költség – jövedelem viszonyainak vizsgálata az előzőekben, a hozamokkal kapcsolatos megállapításokat még hatványozottabban alátámasztják, főleg a Dél-Dunántúl régió példája alapján. Ugyanis hiába volt a legnagyobb a fajlagos tejhozam a régió gazdaságaiban, ha ezt jóval nagyobb költségráfordítással állították elő, amire a költség-szint-mutató egyértelműen utal. A piacmeghatározó gazdaságok kumulatív értékszáma tekintetében az első három helyezettje megegyezik a társas gazdaságokénál tapasztaltakkal.

A hét régió három gazdasági szervezete tejtermelési költség – jövedelem viszonyaira 2001-2006, illetve 2004-2006. évekre jellemző vizsgálata igazolja, hogy a hagyományos ráfordítás/hozam-elemzéseket célszerű kiterjeszteni komplex gazdasági hatékonysági vizsgálatokkal.

5. ÚJ KUTATÁSI EREDMÉNYEK

1. A hazai vállalatgazdasági kutatásban elsőként alkalmaztam a tervezési-statisztikai régiók szerinti besorolásnak megfelelően a tejtermelés költség – jövedelemszámítását.
2. A tejtermelés gazdasági hatékonyságának mérésére komplex mutatószám-rendszer alapján meghatároztam gazdasági szervezetenként a vizsgálatba vont régiók rangsorát.
3. A gazdasági hatékonysági számítások alapján a tejtermelő társas gazdaságok rangsora a következő:
 1. Észak-Alföld
 2. Közép-Dunántúl
 3. Közép-Magyarország
 4. Dél-Alföld
 5. Dél-Dunántúl
 6. Észak-Magyarország
 7. Nyugat-Dunántúl

6. JAVASLATOK

Javaslataim lényegét két szintre lebontva foglalom össze.

Az első, a mikroökonómiai irányítás számára ajánlható. A második a makrogazdasági vezetés munkáját támogatja.

A vállalatot irányító menedzsment számára javasolható, hogy a gazdasági elemző munkában kiemelkedő szempontként kezeljék a gazdasági hatékonysági vizsgálatokat. Ugyanis ennek elvégzése tájékoztat leginkább az erőforrás-gazdálkodás színvonaláról.

A jövőben kiemelt, súlyponti gazdasági megítélés tekintetében a régiók irányítói számára ugyancsak fontos kérdésként kell kezelni az erőforrás-gazdálkodást és ennek eredményességét.

Célszerű lenne a régiókban működő mezőgazdasági kamarák (szakmai irányító szervezetek) részére - külön is kiemelve a szaktanácsadói tevékenységet ellátókat -, hogy a gazdasági hatékonyság elvégzésére alkalmas egyszerű, könnyen kezelhető szoftvereket fejlesszenek ki. Ezek segítségével gazdaságsoros és régiós standard adatok képezhetők, melyek elemzésekben viszonyítási alapul is szolgálhatnak.

7. AZ ÉRTERKEZÉS TÉMAKÖRÉBŐL MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

Szerkesztett tanulmánykötetek:

1. Olsovsky Á. (2004): A magyar mezőgazdaság általános jellemzői, In: Üzemgazdaságtan, szerk.: Kalmár S. Kaposvár, Kaposvári Egyetem ÁTK, 4-16.p.

Tudományos közlemények

Idegen nyelven megjelent közlemények:

1. Alpár Gy.- Fejes J.- Olsovsky Á. - Sárdi J.- Széles Gy.- Schweigert A. (1996): Work organization in milk production in international comparison 4th International Symposium Kaposvár „Animal Science days” September 8-10. 165-175.p.
2. Heinrich I. - Borbély Cs. - Széles Gy. - Olsovsky Á. (1998): The competitive capacity of Hungarian milk production in the expanded European Union. Research Reports Biotechnical Faculty, University of Ljubljana 30 Agricultural Issue Supplement 6th International Symposium „Animal Science Days” September 16-18. 257-260.p.
3. Heinrich I. - Borbély Cs. - Olsovsky Á. (1999): The possibility of Hungarian milk production in the European Union. Proceedings XXVIII. Ciosta-Cigr V. Congress. Horesens, Denmark, June 14-17. 455-458.p.

Magyar nyelven megjelent közlemények:

1. Széles Gy. - Olsovsky Á. (1996): Az integráció fejlesztésének gazdasági összefüggései az állattenyésztésben. XXXVIII. Georgikon

- Napok Keszthely, Kongresszusi Kiadvány „Integráció az Agrárágazatban” 444-449.p.
2. Alpár Gy. - Fejes J. - Olsovsky Á. - Schweigert A. - Széles Gy. (1996): A tejtermelés gazdasági értékelése nemzetközi összehasonlításban. XXVI. Óvári Tudományos Napok. Kongresszusi Kiadvány „Új kihívások és stratégiák az agrártermelésben”. Szeptember, 25-26.p.
 3. Heinrich I. - Borbély Cs. - Széles Gy. - Olsovsky Á. (1998): Pillantás a világra: Hol termelik a legolcsóbb tejet? Tejgazdaság LVIII. évfolyam 1. sz. 13-17.p.
 4. Fejes J. - Olsovsky Á. - Széles Gy. (2002): A termelési alapok változását befolyásoló főbb gazdasági tényezők az állattenyésztésben Acta Scientiarum, Tomus XI. 87-93.p.
 5. Olsovsky Á.- Széles Gy.(2008): A tejtermelés statisztikai régiók szerinti elemzése hazánkban, 50. Jubileumi Georgikon Napok Konferencia Keszthely, 2008. szeptember 25-26. Konferencia Kiadvány, ISBN 978-963-9639-31-7. 219.p.,CD